

Потапенко Ірина

ORCID 0000-0003-4783-1816

Кандидатка філологічних наук,
науковий співробітник відділу української
та зарубіжної фольклористики,
Інститут мистецтвознавства, фольклористики
і етнології ім. М. Т. Рильського НАН України
(Київ, Україна) E-mail: ogiyenko@ukr.net

МІЖНАРОДНИЙ ЕТНОГРАФІЧНИЙ КІНОФЕСТИВАЛЬ «ОКО» ЯК ПРОСТІР КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Мета статті – комплексно проаналізувати Міжнародний етнографічний кінофестиваль «ОКО» як простір культурно-освітньої комунікації: розглянути еволюцію програмних акцентів п'яти його перших едіцій (2020–2024), засоби репрезентації полікультурності, залучення громади, візуальну символіку, місце української ідентичності, а також роль фестивалю у воєнний час та місце в контексті культурної дипломатії.

Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, який поєднує методи культурологічного аналізу, порівняльний і описовий методи. У статті використано порівняльний підхід до аналізу програмних даних фестивалю за 2020–2024 роки, а також осмислення наративів, що формують публічний образ фестивалю в медійному полі. Джерельну базу дослідження формують офіційні прес-релізи, інтерв'ю з організаторами, матеріали, представлені в українському і болгарському медійному просторі, програми фестивалів і пов'язаних з ним заходів.

Наукова новизна статті полягає в комплексному аналізі фестивалю «ОКО» як феномену культурно-освітньої комунікації в українському та міжнародному контекстах. У роботі вперше простежено еволюцію фестивалю як простору взаємодії між різними етнічними, національними та соціокультурними групами. Обґрунтовано культурно-інтеграційну функцію фестивалю, що забезпечує репрезентацію української ідентичності в глобальному дискурсі.

Висновки. Міжнародний етнографічний кінофестиваль «ОКО» відіграє роль майданчика зустрічі культур, де кіномистецтво виступає засобом пізнання, прийняття і співпереживання. Фестиваль створює простір, у якому можлива взаємодія представників різних етнічних груп не лише на екрані, а й у безпосередньому спілкуванні, дискусіях, спільному осмисленні культурних кодів. Він успішно виконує функцію «культурного мосту» між центром і периферією, між Україною та світом. В умовах війни кінофестиваль «ОКО» не просто зберіг свій формат, а набув ще більшої значущості як засіб культурної свідомості та символ незламності української гуманітарної сфери. Через репрезентацію культурного розмаїття, підтримку української документалістики та залучення іноземної аудиторії фестиваль підтвердив потенціал культури як мови, що об'єднує.

Ключові слова: міжнародний етнографічний кінофестиваль «ОКО», етнографія у кіно, полікультурне середовище, міжетнічний діалог, національна ідентичність.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасне українське суспільство, перебуваючи в умовах війни та пошуків національної консолідації, особливо гостро потребує ефективних механізмів міжкультурного діалогу. В умовах полікультурного складу багатьох регіонів України, зокрема південної частини Одеської області, виникає необхідність створення платформ, здатних забезпечити міжетнічне порозуміння та популяризацію національної культури в міжнародному контексті. Одним із таких інструментів стає кіно як мова універсального впливу, здатна об'єднувати людей через емоційне переживання спільних гуманітарних цінностей. У цьому контексті Міжнародний етнографічний кінофестиваль «ОКО» постає як подія, що поєднує функції мистецького форуму, освітньої платформи й засобу культурної дипломатії. Стаття є частиною дослідження «Збереження етнокультурної спадщини болгар України під час війни та у повоєнний період», що виконується у межах планової теми «Фольклор та фольклористика у повоєнний

відбудові та відродженні України: ідентифікаційні, етнокультурні та державотворчі контексти» відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Міжнародний етнографічний кінофестиваль «ОКО» є порівняно новим явищем у культурному просторі України, що виник у 2020 році й за короткий період перетворився на помітний елемент міжкультурного діалогу та етнографічного кінопроцесу. Наявні публікації про фестиваль зосереджені переважно в публіцистичному та оглядовому сегменті медіа: йдеться про інтерв'ю з організаторами й учасниками, рецензії на фільми, подані на конкурс, тематичні новини, повідомлення на сайті кінофестивалю та в фейсбуці. Серед небагатьох фахових згадок варто відзначити дві публікації Ю. Швеця «Дзеркало бессарабської еволюції» [7] та «Приборкання простору: кінофестиваль «ОКО» в українській Бессарабії» [8], опублікованих у виданні «Кіно-Театр», де подано загальний огляд концепції фестивалю, описано його заснування та зроблено аналіз перших програмних акцентів.

Формулювання мети статті. Метою статті є комплексний аналіз Міжнародного етнографічного кінофестивалю «ОКО» як простору культурно-освітньої комунікації в полікультурному середовищі в умовах російсько-української війни. У центрі дослідження – виявлення комунікативного, ідентифікаційного та дипломатичного потенціалу фестивалю, простеження його еволюції протягом 2020–2024 років, а також оцінка його впливу на регіональну та міжнародну культурну взаємодію.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження із зазначенням методів. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує методи культурологічного, порівняльного та описового аналізу. За основну емпіричну базу було обрано матеріали про кінофестиваль «ОКО» в 2020–2024 роках, зокрема офіційні прес-релізи, інтерв'ю з організаторами, публікації, представлені в українському і болгарському медійному просторі, програми фестивалів і супровідних заходів. Культурологічний аналіз дозволив виявити смислові константи, через які фестиваль формує свій комунікативний простір: візуальні образи, ключові меседжі, концептуальні гасла кожного року. Завдяки аналізу програмних матеріалів вивчено географічний, жанровий й тематичний склад представлених фільмів. Завдяки порівняльному вивченню окремих фестивальних едіцій, кожна з них розглядалася як автономна подія з додатковими щоразу різними умовами (пандемія, війна, релокація), проаналізовано адаптивність і стабільність фестивалю.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Міжнародний етнографічний кінофестиваль «ОКО» – це щорічний кінофорум, заснований в Україні у 2020 році, який від початку позиціюється як платформа міжкультурного діалогу в полікультурному середовищі Бессарабії та світу [3]. Фестиваль об'єднує представників різних народів, кінематографістів, фольклористів та етнографів задля кращого розуміння один одного і створення простору для комунікації. Назва «ОКО» символічна: українською та болгарською мовами це слово означає «око», що підкреслює візуальну природу кіно і запрошує «поглянути на світ іншими очима» – такий був слоган першої едіції фестивалю. Від самого початку фестиваль прагне показати культурне розмаїття малих і великих народів, їхні звичаї та життя, а також презентувати українську культуру у міжнародному контексті.

Заснований етнічною болгаркою з південної Бессарабії Тетяною Станєвою, фестиваль «ОКО» перший раз проводився у селі Криничне Болградського району Одеської області – регіоні, відомому своєю багатонаціональною спільнотою. Через свою віддаленість цей регіон довгий час залишався частково ізольованим від загальноукраїнського культурного життя. Відтак ініціатива проведення міжнародного кінофестивалю в Бессарабії була спрямована на інтеграцію регіону через культуру, адже, як зазначила Т. Станєва, «українська присутність саме через культуру є тут вкрай необхідною» [2]. Фестиваль «ОКО» задумано як інструмент культурної комунікації, здатний долати міжетнічні бар'єри, сприяти формуванню національної ідентичності та водночас відкривати українську Бессарабію світові.

За кілька років свого існування (2020–2024) «ОКО» пройшов через значні трансформації під впливом зовнішніх чинників – від пандемії COVID-19 до повномасштабної війни в Україні. Незважаючи на ці виклики, фестиваль не тільки продовжив свою діяльність, а й розширив географію: з 2022 року проводиться за межами України (у партнерстві з Польщею та Болгарією) як прояв культурної дипломатії. Це робить досвід кінофестивалю «ОКО» унікальним випадком для дослідження ролі мистецьких заходів у полікультурному середовищі.

Перша едіція фестивалю відбулася 12–19 вересня 2020 р. у форматі онлайн через карантинні обмеження COVID-19. Попри перенесення в цифровий простір, дебютний фестиваль зібрав значну кількість учасників: було подано понад тисяча заявок з фільмами, з яких відібрано до програми 43 стрічки із 29 країн світу. Серед країн-учасниць – Італія, Франція, Індія, Туреччина, Велика Британія, Іран, Перу, Канада, Аргентина, США, Бразилія та ін.. Така географія підтвердила глобальний характер «ОКО» вже на початку: глядачам було запропоновано своєрідну кіномандрівку різними культурами. Конкурсна програма 2020 включала три категорії: міжнародний короткометражний конкурс (документальні фільми до 40 хв), національний короткометражний конкурс (українські документальні фільми до 40 хв) та міжнародний повнометражний конкурс (документальні стрічки понад 40 хв з усього світу, включно з Україною). Отже, на першому фестивалі не було окремої категорії для українського повнометражного кіно – національний сегмент був представлений лише коротким метром, що відобразило стан українського етнографічного кінопродукту на той час.

Гасло – «Подивись на світ іншими очима!» – стало ключовою темою першого фестивалю [4]. Візуальна символіка афіші 2020 наголошувала на цьому слогані: постер містив стилізовані зображення багатьох очей різних кольорів і форм, що символізували різноманітність поглядів (культур) у світі, об'єднаних на одному місці. Така символіка прямолінійно відтворювала ідею полікультурності: кінофестиваль як «око», через яке глядач бачить світ очима представників різних народів. Програмні покази першої едиції були структуровані у вигляді подорожі: кожен день демонструвалися фільми, згруповані за певним регіоном світу, а в завершальний день – українські національні стрічки, тобто «повернення додому». Це рішення підкреслювало як глобальну, так і локальну складову фестивалю: глядач мандрує 29 країнами і зрештою бачить свій рідний контекст у новому світі.

Онлайн-формат не завадив організаторам забезпечити інтерактивність і комунікацію між учасниками. Протягом фестивального тижня на сайті відбувалися прямі трансляції фільмів, а щовечора проводилися онлайн-включення за участю режисерів національної конкурсної програми та членів журі. Глядачі могли в реальному часі ставити запитання гостям через онлайн-студію, дізнаючись подробиці створення стрічок. Така модель фактично створила віртуальний простір зустрічі культур: українські автори етнодокументалістики спілкувалися з аудиторією з різних куточків України та світу, обговорюючи проблематику своїх фільмів. Слід відзначити, що сам відбір фільмів орієнтувався на висвітлення етнографічних тем широкого спектру – від традиційного побуту до соціокультурних проблем. Цей діапазон охоплював, зокрема, життя національних спільнот України та світу, їхній фольклор, антропологічні аспекти сучасності. Отже, через екран комп'ютера фестиваль «ОКО» 2020 року виконав свою місію об'єднання: незважаючи на фізичну роз'єднаність учасників через карантин, було забезпечено відчуття спільної присутності у культурному діалозі.

Для першого фестивалю характерним було поєднання глобальної ідентичності з локальною. З одного боку, «ОКО» позиціонувався як міжнародний фестиваль, відкритий для фільмів з усього світу і покликаний показати «культуру народів світу» широкій аудиторії. З іншого боку, українська присутність була структурно закріплена через національний конкурс і сам факт проведення фестивалю на теренах України.

Фактично, вже у 2020 р. фестиваль став прикладом культурної дипломатії: його онлайн-доступність означала, що іноземні глядачі та учасники могли познайомитися з українською етнодокументалістикою, а українська аудиторія – побачити роботи іноземних авторів. У списку журі також були як українські митці, так і представник Болгарії – режисер Василь Барков. Таким чином, у дебютний рік «ОКО» виконав роль віртуального «культурного мосту» між Україною та світом, продемонструвавши потенціал кінофестивалю як платформи культурної комунікації навіть за відсутності фізичного простору спілкування.

Друга едиція фестивалю відбулася 16–18 вересня 2021 року вже в очному форматі в місті Болград Одеської області, доповненому онлайн-трансляціями 11–18 вересня. Повернення до офлайн, нехай і часткового, дозволило повніше реалізувати задум перетворити Бессарабію на місце зустрічі культур. Фестиваль в 2021 р. пройшов за підтримки Держкіно України та інших партнерів, здобувши більший розголос і охоплення. Масштаб події зріс: було отримано понад 500 заявок із 73 країн на участь, з яких для показу відібрали 60 фільмів, що представляли 42 країни [6]. Таким чином, географія розширилася порівняно з 2020 роком, а якісний відбір забезпечив різноманітність і високий рівень конкурсантив. Програма складалася з 4 конкурсних секцій: міжнародний повнометражний та короткометражний конкурси, а також національні (українські) повнометражна і короткометражна програми. В міжнародній програмі змагалися 34 стрічки (8 повних метрів і 26 коротких), у національній – 17 стрічок (10 повнометражних та 7 коротких). На відміну від 2020 року, з'явилася окрема категорія українського повного метра, що свідчить про зростання кількості й якості вітчизняних етнодокументальних робіт. Журі фестивалю складалося з відомих кінематографістів та фольклористів України і зарубіжжя (серед них кінокритик Володимир Войтенко, режисер Андрій Різоль, акторка Римма Зюбіна, болгарський режисер Василь Барков, професор кафедри фольклористики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Олена Івановська та ін.).

Програмна концепція 2021 року продовжила і розвинула ідею «подорожі світами». Покази були вибудовані тематично за регіональним принципом: кожного дня глядачі ніби вирушали у кіномандрівку до окремого регіону світу, переглядаючи добірку фільмів звідти, а наприкінці фестивалю поверталися до України, щоб побачити національні картини. Такий формат отримав схвальні відгуки, адже дозволяв структурувати велику кількість різнопланових фільмів у зрозумілий наратив і одночасно підкреслював ідею єдності в різноманітті.

Фестиваль-2021 був значною подією для Болграда та навколишніх громад. Три дні поспіль у центрі міста одночасно діяли три екрани на різних локаціях, що перетворило міський простір на безперервний кіномайданчик. Численними відвідувачами стали місцеві мешканці, зокрема учнівська молодь: повідомлялося, що старшокласники з болгарських шкіл організовано приходили на покази, після чого обговорювали фільми та голосували за приз глядацьких симпатій. Така активність свідчить про успішну комунікацію фестивалю з місцевою аудиторією, особливо з молодим поколінням, для якого перегляд етнографічного кіно міг стати відкриттям власної та інших культур. Крім того, щодня на центральній площі Болграда проходили дискусійні панелі на актуальні теми: «Традиція та кіно», «Традиція та політика», «Традиція та дискримінація». В них брали участь фахівці і гості фестивалю, обговорюючи взаємозв'язки між культурною спадщиною і сучасними суспільними викликами. Відтак,

«ОКО»-2021 створив реальний фізичний простір культурної комунікації, де місцева громада, митці з різних регіонів України та іноземні гості (режисери з Болгарії, Франції, Сирії були присутні особисто) взаємодіяли безпосередньо. Це стало важливим соціальним ефектом: у багатонаціональному місті Болград люди різних етнічних походжень разом дивилися і обговорювали кіно про традиції різних народів, що саме по собі є практикою міжкультурної комунікації.

Емблемою фестивалю залишалося стилізоване «око», проте новим елементом програми стала позаконкурсна секція, презентована у 2021 році. В цій секції показувалися художні і документальні стрічки на етнографічну та культурну тематику поза конкурсом, зокрема було організовано ретроспективу «Африка у фокусі», де демонструвалися найкращі роботи африканських режисерів з торішнього фестивалю. Таким чином, акцент на візуальній репрезентації різних культур поширився й на спеціальні покази. Окрема африканська програма розширила полікультурне охоплення, звернувши увагу глядачів на контент з континенту, мало знайомого пересічному українському глядачеві. Це підтверджує прагнення фестивалю показати якнайширшу палітру світової культурної спадщини, виходячи за межі лише конкурсних робіт. Крім того, позаконкурсні секції дозволили урізноманітнити жанрову пропозицію (наприклад, художні ігрові фільми етнографічної тематики). Візуальна символіка 2021 року органічно поєднувала фестиваль «ОКО» з ювілейною для Болграда подією: саме того року місто святкувало 200-річчя з дня заснування. Факт, що фестиваль відбувався під час ювілею, підсилював його значущість для громади. Через це у місцевому дискурсі «ОКО» сприймався не тільки як кіноподія, а й як складова святкування, що вшановують історію міста, тісно пов'язану з болгарською культурою, адже місто Болград засноване болгарськими переселенцями.

Третя едіція фестивалю опинилася під загрозою зриву через повномасштабну російсько-українську війну. Планово фестиваль мав відбутися 10–17 вересня 2022 у м. Болград з насиченою програмою (покази, майстер-класи, практикуми для студентів). Однак активні воєнні дії на території України змусили організаторів докорінно змінити формат і місце проведення. Щоб зберегти безпеку учасників і водночас не перервати традицію, було прийнято рішення провести «ОКО» в 2022 р. за кордоном – у партнерстві з відомим кінофестивалем EnergaCAMERIMAGE в Польщі. Таким чином, вперше український кінофестиваль повністю перемістився на іноземний майданчик. Третя едіція пройшла 13–18 листопада 2022 року у місті Торунь (Польща) в межах фестивалю CAMERIMAGE під гаслом «Святкуй життя» [1]. Цей девіз – Celebrate Life – було вибрано не випадково: на фоні трагічних подій війни організатори прагнули наголосити на цінності життя, культури та людської стійкості.

Фестиваль 2022 року мав дещо менший масштаб, що зрозуміло з огляду на екстрені обставини. В програму увійшли 8 повнометражних і 16 короткометражних фільмів з 22 країн світу. Незважаючи на воєнний час, «ОКО» зумів зібрати значну міжнародну добірку, хоча загальне число фільмів було меншим, ніж у 2021 р. (24 стрічки проти 60). Можливо, мав місце суворіший відбір або відмовилися деякі учасники, але 22 країни – це все одно показник широкого полікультурного охоплення. Покази та події відбувалися офлайн у Торуні, але за підтримки онлайн-інструментів: аудиторія в Україні могла слідувати за новинами фестивалю дистанційно. Важливим є той факт, що в 2022 році «ОКО» був підтриманий Міністерством закордонних справ Болгарії через програму «Болгарська допомога заради розвитку». Отже, відбулася консолідація зусиль кількох країн: Польща надала фестивальну інфраструктуру, Болгарія – фінансово-організаційну підтримку, Україна (Держкіно) – інституційну опіку. Це підкреслює статус «ОКО» як міжнародного проєкту: в час, коли українська культура була під ударом агресора, європейські партнери допомогли їй вижити і прозвучати на міжнародній сцені.

Гасло «Святкуй життя» визначило оптимістичний, життєствердний тон фестивалю, що протистояв руйнівній війні. Фільми, відібрані до програми, хоча і були етнографічними документальними, ймовірно містили мотиви стійкості, цінування повсякденного життя і культури всупереч викликам. Зокрема, переможцем міжнародного конкурсу стала стрічка «Я – Шансе» бельгійського режисера Марк-Анрі Вайнберга – документальний фільм про вуличних дітей у Конго. Ця тема – життя маргіналізованих дітей – цілком резонує з девізом фестивалю, адже демонструє триумф життя там, де на нього зазвичай не звертають уваги. Перемогу в короткому метрі здобув іранський фільм «Дівчина-кочівниця» про життя молодої кочівниці – також історія про силу духу та збереження традицій у складних умовах [5]. В цілому, тематика героїв повсякдення, носіїв культури, що попри труднощі живуть і творять, могла слугувати лейтмотивом (що у 2023 р. буквально оформилась у тему «Герої серед нас»). Візуальна символіка 2022 р. частково перейшла в цифрову площину, оскільки фестиваль був інтегрований у CAMERIMAGE.

Четверта едіція ознаменувалася подальшим розвитком фестивалю в умовах війни, зокрема тісною співпрацею з Болгарією. Через продовження бойових дій в Україні фестиваль вирішили перенести до болгарської столиці: він відбувся 1–7 жовтня 2023 року в м. Софія (Болгарія). Вперше фестиваль проводився поза Україною як самостійна подія (а не секція іншого фестивалю). Водночас, з'явився змішаний формат: основні офлайн-заходи пройшли в Софії, але паралельно 1–7 жовтня відбувалися онлайн-покази в Україні.

2023 року фестиваль розширив класичну програму за рахунок введення окремих національних конкурсів для українського та болгарського кіно. Отже, конкурсна структура виглядала так: міжнародні конкурси (повний і короткий метр), український національний конкурс, болгарський національний конкурс. Загалом у програмах змагалися 46 етнографічних стрічок із 22 країн. Кількість країн майже та сама, що й у 2022 р., але фільмів більше, що свідчить про відновлення обсягів після спаду в 2022.

Виділення двох національних програм – української та болгарської – було логічним кроком, враховуючи болгарську співорганізацію фестивалю. Болгарські фільми-учасники отримали свій майданчик, а українські зберегли окрему номінацію, не «гублячись» в інтернаціональній конкуренції [9]. Такий формат сприяв промоції національних кінематографій обох країн та підкреслював рівноправність партнерства.

Лейтмотивом фестивалю «ОКО» в 2023 році стала заявлена тема показів – «Герої серед нас». Організатори пояснили, що режисери фільмів покажуть культуру народів світу через її носіїв – унікальних людей, чії історії демонструють, як вони змінюють світ на краще і впливають на долі інших. Таким чином, акцент фестивалю змістився з суто етнографічного спостереження за традиціями на персоналізовані історії сучасних героїв, які уособлюють свою культуру. Це відображало дух часу: на другому році війни в українському суспільстві тема героїзму людей набула особливого значення.

Фестиваль у Софії став великою подією: на відкритті були присутні офіційні особи, дипломати, широка публіка. Журі складалося з семи осіб – чотири з України та три з Болгарії. Переможців визначали у чотирьох категоріях (міжнародні повний і короткий метр, український повний метр, болгарський короткий метр), що дозволило відзначити найкращі фільми кожного сегменту. Золоті нагороди здобули, зокрема, фінський документальний фільм «Золота земля» (про сомалійську родину, що повертається на батьківщину, реж. Інка Ачте) та норвезький короткий документальний анімаційний фільм «Відкриття відкривачів» (реж. К. С. Ніколсон). У національних категоріях перемогли український фільм «Життя на межі» (реж. Павло Пелешок) – про сучасні події на фронті українсько-російської війни, та болгарська стрічка «Хоро між двома берегами» (про болгарську громаду в Молдові, реж. Катерина Мінкова). Отже, результати 2023 року показові: серед кращих виявилися фільми, безпосередньо пов'язані з актуальними для України темами (війна, життя на межі) та з темою збереження національної ідентичності за кордоном (болгарське «хоро» в іншій країні).

Проведення «ОКО» в Болгарії суттєво посилює українсько-болгарський культурний діалог. Болгарія має значну українську діаспору, а в Україні є чисельна болгарська меншина. Українська ідентичність була представлена в Софії на рівних правах: окремий український конкурс, українські члени журі, українські фільми на екранах. Водночас болгарська аудиторія отримала нагоду глибше пізнати Україну не лише через новини війни, а й через призму народної культури, історій людей.

Хоч кінофестиваль «ОКО» в 2023 році і відбувався поза Україною, про війну не забували: через документальні історії про героїв (волонтерів, переселенців, воїнів) світ дізнавався про український досвід. Водночас сам факт проведення заходу демонстрував, що Україна продовжує культурне життя навіть у війні. Отже, «ОКО» в 2023 році підсумував новий етап розвитку фестивалю: він став багатолокаційним (Україна–Болгарія), двонаціональним та тематично глибшим.

П'ята едіція фестивалю «ОКО» в 2024 році стала певним підсумком перших п'яти років фестивалю і, водночас, стартом нового етапу. Після двох років проведення за кордоном фестиваль повернувся в Україну – до міста Болград, 8–15 вересня 2024 року, а потім повторно відбувся 8–15 листопада 2024 року в Софії (Болгарія). Такий формат остаточно закріпив модель двоетапного проведення: українська частина і болгарська частина. Відтак, «ОКО» набув характеру постійно діючого українсько-болгарського етнокінофесту, з головними подіями в обох країнах. В програмі 2024 року було представлено понад 100 фільмів із 61 країни світу, з них 88 стрічок увійшли до конкурсних секцій, а решта – до спеціальних показів і ретроспектив.

У 2024 році фестивалю мав чотири конкурсні секції: НАШЕ ОКО – повнометражний національний конкурс (Україна–Болгарія), НАШЕ ОКО – короткометражний національний конкурс, ОКО GLOBAL – повнометражний міжнародний конкурс, ОКО GLOBAL – короткометражний міжнародний конкурс. Отже, на відміну від 2023-го, болгарські та українські фільми об'єднані у спільних конкурсах «Наше Око». Паралельно існували позаконкурсні секції: ОКО FOCUS (тематичний фокус року), ОКО ХІТИ (покази хітових стрічок), ОКО РЕТРОСПЕКТИВА (краще з минулих років), та ОКО SPECIAL (спецпокази). Така багаторівнева програма є ознакою дозрілого фестивалю, який не просто проводить конкурси, а й осмислює власну історію (ретроспектива) та актуальний контекст. Заборона на участь фільмів, пов'язаних з державою-агресором, з 2022 року залишається чинною і є публічно підтвердженою в регламенті прийому заявок, що відповідає культурній політиці воєнного часу.

На п'ятому фестивалі українська ідентичність постала як рівноправна складова спільного культурного простору з Болгарією, і як самобутнє явище, представлене світові. Особливо важливо, що значна кількість українських стрічок отримала нагороди і визнання – тобто українська культура не просто була присутня, а й була оцінена на міжнародному рівні. Теми війни, пам'яті, традицій, порушені в українських фільмах, знайшли відгук у журі та аудиторії. Візуально фестиваль утвердив свій стиль (логотип-«око», двомовність українською й болгарською), показавши, що за 5 років створено впізнаваний образ події.

Таким чином, аналіз п'яти едіцій «ОКО» демонструє поступове зростання його ролі як простору культурної комунікації. Від локального онлайн-форуму 2020 року фестиваль перетворився на масштабний міжнародний проєкт у 2024-му, не втративши первинної місії: об'єднувати людей різних культур мовою кіно, утверджувати толерантність і взаємоповагу, презентувати багатогранність української культури світові і збагачувати український культурний простір світовими надбаннями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Міжнародний етнографічний кінофестиваль «ОКО» у 2020–2024 рр. пройшов шлях від новоствореної ініціативи у віддаленому багатонаціональному куточку України до зрілого українсько-болгарського культурного форуму глобального масштабу.

Проведений аналіз підтверджує, що «ОКО» виконує функції простору культурної комунікації на багатьох рівнях. По-перше, на регіональному рівні (Одещина, Бессарабія) фестиваль залучив місцеві громади до активного міжкультурного діалогу, сприяв популяризації культур етнічних меншин і зміцненню зв'язків цього полікультурного регіону з загальноукраїнським контекстом. По-друге, на національному рівні «ОКО» підтримав розвиток української етнографічної документалістики, надав майданчик для українських фільмів та дискусій про українську ідентичність, традицію та сучасність. По-третє, на міжнародному рівні фестиваль став інструментом культурної дипломатії: у воєнний період він забезпечив присутність України на міжнародних кіномайданчиках Польщі та Болгарії. Партнерство з Болгарією особливо показове як приклад двосторонньої культурної співпраці. Міжнародний етнокінофестиваль «ОКО» став помітним явищем, яке поєднало функції фестивалю документального кіно, форуму етнологів, освітньої платформи для молоді.

References

1. III Міжнародний етнокінофест «ОКО» прихистили у Польщі. URL: <https://zbruc.eu/node/113722>. (дата звернення: 24.07.2024).
III Mizhnarodnyi etnokino fest «OKO» prykhystyly u Polshchi [The III International Ethnofilm Festival «OKO» was hosted in Poland]. Retrived from: <https://zbruc.eu/node/113722>. [in Ukrainian].
2. В Україні відбудеться перша едіція Міжнародного етнографічного кінофестивалю «ОКО». URL: https://theoutlook.com.ua/article/10418/oko_2020_ukr.html. (дата звернення: 13.06.2024)
V Ukraini vidbudetsia persha edytsiia Mizhnarodnoho etnografichnoho kinofestyvaliu «OKO» [The first edition of the International Ethnographic Film Festival «OKO» will be held in Ukraine]. Retrived from: https://theoutlook.com.ua/article/10418/oko_2020_ukr.html. [in Ukrainian].
3. ОКО (кінофестиваль). URL: <https://surl.li/vanasu>. (дата звернення: 01.06.2024).
OKO (kinofestyval) [OKO (film festival)]. Retrived from: <https://surl.li/vanasu>. [in Ukrainian].
4. Стельмашевська О. Подивись на світ іншими очима! 12 вересня в Україні розпочнеться Перший міжнародний етнографічний кінофестиваль «ОКО». URL: <https://surl.li/tiygny>. (дата звернення: 02.06.2024).
Stelmashevskia O. Podyvys na svit inshymy ochyma! 12 veresnia v Ukraini rozpochnetsia Pershyi mizhnarodnyi etnografichnyi kinofestyval «OKO» [See the world through different eyes! The First International Ethnographic Film Festival «OKO» will begin in Ukraine on September 12]. Retrived from: <https://surl.li/tiygny>. [in Ukrainian].
5. Стельмашевська О. Вимушено переселений етнокінофест з України оголосив переможців у польському Торуні. URL: <https://surl.lu/kspfm>. (дата звернення: 20.07.2024).
Stelmashevskia O. Vymusheno pereselenyi etnokino fest z Ukrainy oholosyv peremozhtsiv u polskomu Toruni [Forcibly relocated ethnic film festival from Ukraine announces winners in Torun, Poland]. Retrived from: <https://surl.lu/kspfm>. [in Ukrainian].
6. Фестиваль етнографічного кіно «ОКО» оголосив переможців 2021. URL: <https://www.okofilmfest.com.ua/winners-2021>. (дата звернення: 15.06.2024).
Festyval etnografichnoho kino «OKO» oholosyv peremozhtsiv 2021 [OKO Ethnographic Film Festival Announces 2021 Winners]. Retrived from: <https://www.okofilmfest.com.ua/winners-2021>. [in Ukrainian].
7. Швець Ю. Дзеркало бессарабської еволюції. Кіно-Театр. 2022. № 1. С. 17-18. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/24161>. (дата звернення 16.06.2024).
Shvets, Yu. (2022). Dzerkalo bessarabskoi evoliutsii [Mirror of Bessarabian evolution]. Kino-Teatr [Cinema Theater]. 1. 17-18. Retrived from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/24161>. [in Ukrainian].
8. Швець Ю. Приборкання простору: кінофестиваль «ОКО» в українській Бессарабії. Кіно-Театр. 2024. № 6. С. 26-27. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/33288> (дата звернення: 17.06.2024).
Shvets, Yu. (2024). Pryborkannia prostoru: kinofestyval «OKO» v ukrainskii Bessarabii [Taming Space: OKO Film Festival in Ukrainian Bessarabia]. Kino-Teatr [Cinema Theater]. 6. 26-27. Retrived from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/33288>. [in Ukrainian].
9. Янакієва С. През око на войната. URL: <https://surl.li/zoaue>. (дата звернення: 17.06.2024).
Yanakyeva S. Prez okoto na voinata [Through the eyes of the soldiers]. Retrived from: <https://surl.li/zoaue>. [in Ukrainian].

Potapenko Iryna

ORCID 0000-0003-4783-1816

Ph.D. in Philology, a research fellow
at the Ukrainian and Foreign Folkloristics Department,
M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics
and Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) E-mail: ogiyenko@ukr.net

INTERNATIONAL ETHNOGRAPHIC FILM FESTIVAL «OKO»
AS A SPACE OF CULTURAL AND EDUCATIONAL COMMUNICATION
IN A MULTICULTURAL ENVIRONMENT

The **aim** of the article is to comprehensively analyze the International Ethnographic Film Festival «OKO» as a space of cultural and educational communication: to consider the evolution of the programmatic accents of its first five editions (2020–2024), means of representing multiculturalism, community involvement, visual symbolism, the place of Ukrainian identity, as well as the role of the festival in wartime and its place in the context of cultural diplomacy.

The **methodological basis** of the study is an interdisciplinary approach that combines methods of cultural analysis, comparative and descriptive methods. The article uses a comparative approach to the analysis of the festival's program data for 2020–2024, as well as an understanding of the narratives that shape the public image of the festival in the media field. The source base of the study is formed by official press releases, interviews with organizers, materials presented in the Ukrainian and Bulgarian media space, festival programs and related events.

The **scientific novelty** of the article lies in the comprehensive analysis of the «OKO» festival as a phenomenon of cultural communication in the Ukrainian and international contexts. The work traces the evolution of the festival as a space for interaction between different ethnic, national and socio-cultural groups for the first time. The cultural and integration function of the festival, which ensures the representation of Ukrainian identity in the global discourse, is substantiated.

Conclusions. The «OKO» International Ethnographic Film Festival plays the role of a meeting place for cultures, where cinema acts as a means of cognition, acceptance and empathy. The festival creates a space in which representatives of different ethnic groups can interact not only on the screen, but also in direct communication, discussions, and joint understanding of cultural codes. It successfully performs the function of a «cultural bridge» between the center and the periphery, between Ukraine and the world. In the conditions of war, the «OKO» Film Festival not only preserved its format, but also gained even greater significance as a means of cultural stability and a symbol of the invincibility of the Ukrainian humanitarian sphere. Through the representation of cultural diversity, support for Ukrainian documentary films, and attraction of a foreign audience, the festival confirmed the potential of culture as a unifying language.

Keywords: «OKO» International Ethnographic Film Festival, ethnography in cinema, multicultural environment, interethnic dialogue, national identity.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2025

Рецензент – доктор педагогічних наук, доцент Н.В. Грона